

AZ UKRÁN PROBLÉMA

Miben látják némely tudós kutatók a közép- és keleteurópai nemzetiségi kérdések lényegét? Abban, hogy a nemzeti, nemzetiségi fejlődés szinte megállíthatatlan folyamat s hogy a nagy politikai alakulatok sorsa az osztódás, az atomizálódás, a részckrc-hasadás; ezt a feloszlási menetet pedig a nemzeti nyelv és a népi gondolat felemelkedése idézi elő.

Íme, a 18-ik század végén három nagy birodalom között osztott meg Kelet- és Középeurópa területe; az egyik volt Ausztria, a másik Törökország, a harmadik pedig Oroszország. Ausztria és Oroszország még csak nemrég alakultak egységes nagyhatalmakká. míg Törökország már túl volt hatalma delelőjén. Egyik birodalom sem volt szerves és egyetlen egész olyan értelemben, ahogy azt az egyre nagyobb erővel éppen e korszaktól fellépő nyugati nagyhatalmaknál, illetve „nemzetállamoknál“ látjuk, ahol állam, nemzet, nép, nyelv fogalmai szinte teljesen azonosak; ezek a kelet- és középeurópai államok mint valami hatalmas boltozatok borultak egész sereg vegyes, különféle s az államhatalomtól nagyjában idegen nép élete fölé.

A 18-ik század vége, a 19-ik század eleje az a korszak, mikor az újkori Európának nyugatról tanult legnagyobb eszméje, a nemzeti, anyanyelvi és nemzetállami gondolat megkezdte Keletközépeurópa területén a maga hódításait. A nagy birodalmak uralma alatt élő kis népek *most* eszmélnek önmagukra hosszú évszázá-

dók levertése, letargiája után. Hamar felismerik, mekkora a különbség saját otthoni viszonyaik és a döntő példának elfogadott nyugateurópai nemzetállamok viszonyai között. Életük eddig csupa félbenmaradás. Történelmüket nem a nyugodt, folyamatos fejlődés jellemzi, hanem katasztrófák sorozata árnyékozza be. Társadalmuk sem fejlődött szervesen; még jó, ha némelyik itteni népnek van államalkotó nemessége a szegény primitív parasztság fölött, különben az egész keletközépeurópai tájat az agráréletforma, a paraszti sors nyomorúsága, a naturálgazdasági rendszer elmaradottsága, az ipar, a kereskedés, a polgárság szinte teljes hiánya jellemzi.

Ha némelyik nép mégis rendelkezik régi történelmi tudattal, az még csak kevesek birtoka. A netán meglévő nemességtől most veszi át az írók új rétege, ez az új történetformáló „osztály“ a nemzeti történelmi hagyományt; de ez a hagyomány bizony értéktelen lenne akkor, ha régi s még inkább újabb hordozói nem hivatkozhatnának a feljükk boruló állami építményekkel szemben a „nép“ friss erőire s arra az anyanyelvre, mely az uralkodó államiságtól volfaképpen annyira idegen. Nép és nyelv az új keletközépeurópai fejlődés legnagyobb erői; belőlük épül az itteni kisebb-hagyobb népek új történelmi tudata, mely előbb csak szellemi és kulturális igényekkel jelentkezik s csak utóbb — bár így sem nagyon hosszú idő múlva — szerzi meg magának a saját államiságra vonatkozó jogigények gondolatát. A nép és nyelv kultusza szellemi oldaláról rövidesen politikai térre tolódik át; a népi nyelv a keletközépeurópai államalakulatok legnagyobb bomlasztója. erjesztője s ezek a hatalmasságok érzik is az atomizálódás e veszedelemes princípiumának hátrányait, tehát mindenképpen a népi nyelvi és irodalmi mozgalmak elnyomására törekcsenek. A népi nyelv így lesz politikai alapelv; mert hiszen az új tudat hordozói, az írók, akiknek igazi elemük a nyelv, ahogy a nemesség eleme volt a földbirtok és a naturálgazdaság, hamar hírül hozták a meszsi nyugatról, hogy mit is jelent a nemzetállami gondolat: minden népnek legyen saját állama azon a területen, ahol lakik s ahol nyelve, szokásai uralkodnak. Közép- és Keleteurópa három nagyhatalma így állott már a 19-ik század elejétől szemben a legnagyobb veszedelmekkel.

Ezek közt a nagyhatalmak közt talán Oroszország volt a leg-egységesebb és legbiztosabb. A 18-ik század végére fejezte be Nagy Katalin cár nő a maga nyugatos műveltségével és politikai módszereivel a régi moszkovita nagyfejedelmek és cárok óriási művét: „minden oroszok összegyűjtését.“ Ez a mű magával hozta Lengyelország szétbontását, illetve még előbb a lengyel királyi-nemesi republica visszatolását a keleti lengyel területekről a tulajdonképpeni lengyel népiségű tájak felé. Mert Lengyelország sem volt „nemzeti“ állam; a 15-ik század óta. Nagy Kázmér ideje óta állandó a lengyel politika törekvése, hogy kiterjessze uralmát kelet felé, egészen a Fekete-tengerig. Lengyelország ezt a

terjeszkedését a nyugati-latinos műveltség és főképpen a katolicizmus eszméivel kapcsolta együvé. Lengyelnek és katolikusnak lenni a 15-ik század óta, mióta a mai orosz-lengyel viszony körvonalai elöbontakoznak, egyet jelent. A lengyel nagyhatalom keleti területein egészen mostanig ortodox, illetve a 17-ik századtól unitált görög népesség lakik. Ez az ortodox szláv nép a régi középkori „első“ Oroszországnak, a kievi nagyfejedelemségnek maradványa. A lengyelek keleti előrehatolását az könnyítette meg, hogy a középkori „első“, a kievi Oroszország összeomlott a 13-ik század elején, a nyugatra vonuló tatár seregek csapásai alatt. Ahová meg a tatárok nem juthattak el s ahol az ortodox orosz nép fölött nem vethették meg kemény uralmukat, azok a területek részekre, apró fejedelemségekre szakadtak, melyek előbb vagy utóbb behódoltak a lengyel királyoknak. A 17-ik században emelkedik fel újra Moszkva körül az új orosz nagyhatalom, miután már a 15-ik és a 16-ik században a bizánci ortodox örökség birtokában némely cárok nagy erővel megkísérlik, hogy visszaszerezzék a „katolikus“, tehát a „hitetlen“ lengyelektől az „igazhitű“ népesség területét. A két hatalom, a két nép ellentéte ebben a korban, mely még nem volt teljesen tudatában a nemzeti kérdéseknek és nem ismerte még fel a nemzeti elvnel a nyelv teljes jelentőségét, elsősorban a vallási különbségből eredt. Hiszen a rokon szláv nyelvek egyetlen vallás mellett, ahogy hol a lengyelek, hol meg az oroszok tervezték, közös uralom alatt összesimulniak volna még ekkor. A lengyel nemesi respublica a 17-ik századtól rohamos hanyatlásnak indul s ezt a válságot használják fel az orosz cárok arra, hogy most már nemcsak vallási okokból, hanem a nemzeti s imperialista célok teljes tudatosságával kiterjesszék uralmukat nyugatra, a kievi nagyfejedelemség hajdani területeire.

Ezeken a keleti-lengyel, vagyis nyugati-orosz területeken lakott az a nép, mely a mai ukrán népiségnek közvetlen őse. Ez a nép soká szabadon élt, szabad-paraszti és naturálgazdasági-harcos életformájában a lengyel királyok uralma alatt. Ez volt Lengyelország keleti végvidéke; innét harcoltak a lengyel királyok a Fekete-tenger vonalán Lengyelország felé közelítő török hódítás ellen. Hiszen mai nevét is innét örökölte ez a sík, végtelen terület; „Ukrajna“ végvidéket, határszélt jelent. A 17-ik század közepére esik az a nagy katolikus akció, melyet a Habsburg-uralkodók és a lengyel királyok, egymás ellenfelei, de a katolicizmus, az ellenreformáció dolgában és a nyugati kereszténység kelet felé való terjesztésében mégis egyek és együttműködők, anynyira felkaroltak: görög-keleti népességük unitálásának gondolata. Ez az a korszak, mikor ortodoxokból görög katolikussá lesznek a kárpátjai magyar-ruszinok s részben az erdélyi oláhok; a lengyel királyok ekkor térítik katolikusokká Nyugat-Galícia ortodox lakosságát, így akarván megkönnyíteni egyben ezek közt az idegen

elemek között a lengyel intézmények meghonosodását is. Ez a térítő akció azonban óriási ellenszenvet keltett a keletlengyelországi ortodoxok legnagyobb részében. Mert hiszen a dolog nemcsak a vallás változását jelentette s itt, Kelet Európában a vallás nemcsak a hit kérdése, de a társadalmi szerkezet ügye is és egyben nemzeti választóvonal; a vallás változtatása egyben azt is jelentette, hogy a szabad paraszti életforma helyet cserél a lengyel nemesi uralommal és a jobbágyság rendszerét vezetik majd be a harcos szabad parasztok fölé s a közösségi vagyónként bírt földet felosztják a lengyel nagybirtokos főurak között. Amint-hogy így is történt azokon a területeken, ahol az unitálás műve sikerrel végbement. A lengyel katolizálási és nagybirtokos törekvésekkel szemben fordultak aztán a keletlengyelországi ortodoxok a moszkvai cárhoz, akit különben is úgy tiszteltek, itt is, akár-csak a Balkánon, mint a bizánci hit utolsó védelmezőjét és menedékét a katolikusokkal és a törökökkel szemben egyaránt. A moszkvai uralkodó most úgy lép fel, mint nemcsak vallási, de egyben nemzeti szabadító. De már a 18-ik század elején kemény kézzel nehezedik a moszkvai központosítás Ukrajna fölé; a moszkvai cári és vallási felügyelet eltünttet minden szeparatizmust, a vallási könyveket közös moszkvai mintára hozzák, oda van minden régi paraszti és katonai szabadság; nem segítenek a kozákok nagy felkelései; ez a terület már Oroszország déli végvidéke Ausztria és a lengyelek felé.

Ukrajna területeinek lakói a vallás és a nemzetiség kérdésében a lengyelekkel, utóbb meg az osztrák galíciai uralommal szemben oroszoknak érezték magukat. Ukrajna jelentős erőkkal járul hozzá Oroszország szellemi és gazdasági emelkedéséhez. Hány nagy író adott ez a nép Oroszországnak! — köztük Gogol a legnagyobb. A 19-ik század elején a legnagyobb orosz reformerek egyike az ukrán eredetű Viktor Kocsubej gróf, I. Sándor cár barátja. Az orosz hadsereg ékességei voltak a kozákok ezredei. Oroszország éléstára volt ez a föld a maga végtelen termékeny síkságaival, ahol valósággal mediterrán klíma érleli a terményeket. A középoroszországi, moszkvai óriási erdőöv innét nyer élelmet, világosságot, tágas lélekzetet; erre nyílik Oroszország kijárat a Fekete-tengerre; itt volt a régi Bizánc visszaállítására irányuló orosz akciók középpontja. Aminthogy erről jött a IX. és X. században az európai keresztény műveltség is Oroszországba, a kievi nagyfejedelemségbe, Bizánc felől, mely akkor Európának legelőkelőbb és legműveltebb hatalmassága volt.

Alig egyesítette önmagával Oroszország az ukrajnai területeket, máris jelentkeztek a széthúzó erők, akár-csak Ausztriában, melynek évszázadok óta óhajtott egységét éppen Nagy Katalin kortársa, II. József valósította meg a legteljesebben... A birodalmi egyesítés itt is, ott is szinte tragikus pontossággal éppen abban az időpontban következett be, midőn Nyugatról már elindult ezeknek a birodalmaknak legnagyobb ellensége, a nemzeti

eszme és nyomában már ott járt a nemzetállami gondolat, mely atomizálódásra, szétszakadásra buzdította az államilag alighogy egyesített népeket és területeket. Ukrajnában az atomizálódás csírái ott voltak a régi kozák harcos s szabad paraszti életforma emlékeiben, valamint az évszázados szabad életre való szüntelen odagondolásban, amivel éppenséggel nem fukarkodott az Ukrajna területeiből kisarjadt irodalom, még ha a kiművelt nagyorosz nyelven is szólalt meg, — de ennek az irodalomnak indításai ott vannak az ukrainai népköltészetben, népballadában, mesében, íme, a politikai különállás gondolata előbb az irodalomban jelentkezik.

Maguk Ukrajna lakói, akik ekkor nagyjából valóban mind orosz érzelműek voltak, sem nevezték magukat nagyoroszoknak, oroszoknak; mindenkor kisoroszoknak, saját nyelvükön ruszinoknak hívták magukat, hazájukat meg Kisoroszországnak. A ma használatos „ukrán“ kifejezés egészen újkori találmány s a földrajzi táj nevével illeti a népet, nemzetet, mely az orosz népcsaládnak délnyugati ága, külön fejlődése révén mégis különböző a moszkvai oroszországtól. Utóbb meg már az irodalom tudatosan átvitte politikai térre az ukrán, ekkor még kisorosz gondolatot. Moszkva mindig ellensége volt minden népi és táji szeparatizmusnak: így vált ellenségévé a külön kisorosz gondolatnak is, mely a 19-ik század második harmadában egy külön nyelv és külön irodalom jogaira hivatkozott. A külön irodalmiságban az orosz vezető politikai és szellemi körök a bizantin orosz hagyománnyal való szembeszegülést látták s az állam egységének megbontásától félték. így deklarálták aztán újra és újra orosz politikai és tudományos körök, hogy ukrán, vagy kisorosz nyelv és nép nincsen. Csak a 20-ik század elejére ismerték el Moszkvában és Pétervárott a külön ukrán jelleget. De addig az ukrán-kisorosz politika és irodalom ébresztőinek üldöztetés volt a sorsuk a kemény cári uralom alatt. így menekültek a szomszéd Ausztria galíciai területeire az ukrán nemzeti gondolat harcosai. Ausztria szívesen látta őket: így növekedett az osztrák uralom alatti Galícia az ukrán nemzeti és irodalmi gondolat „Piemontjává“.

Annyi ellentétes nézet küzdvén e probléma körül, ezúttal hagyjuk el szándékosan az ukrán kérdés nyelvészeti vitatását. Az oroszok régibb álláspontja szerint nincsen ukrán nyelv és nép. Az orosz nézetek arra hivatkoznak, hogy az ukrán területek önként szakadtak el Lengyelországtól és orosz vallási és nemzeti létük oltalmát keresték a cár védelme alatt. Tehát saját maguk is oroszoknak vallották népüket és földjüket. Az ukrán nép legnagyobb irodalmi kivirágzásai, mint például Gogol, mind oroszul írtak; a külön ukrán irodalmiság inkább csak provinciális akadókoskodás. Ugyanekkor azonban orosz forrásokban is arra a beismerésre találunk, hogy Déloroszország területén egyetlen harminc-negyvenmillió tömbben egységes tájnyelvet beszélnek az emberek, mely sokban eltér a középponti orosz népi és irodalmi

nyelvtől. Az ukrán gondolat túlzó barátai még azt is állítják, hogy a két szláv nyelv nem is érti meg egymást.

Nyilván arról van itt szó — és mi itt a kérdésnek csupán politikai és nemzetiségi oldalát vesszük — hogy egy egyetlen óriási tömbben élő tájnyelv a 19-ik század elején leszakad nehézkedési súlyánál fogva a középponttól és külön szellemi és politikai integrációt keres. A tájnyelv tehát politikai fokra emelkedik s a külön nemzeti nyelvre irányuló hosszú vágyakozásokból, majd a külön nyelvi és művelődési törekvéseknek a központi hatalom által való üldöztetéséből megszületik egy új nemzetállami gondolat, az ukrán államiság eszméje, mely a 19-ik század közepétől máig is ott kísért Galicia és Nyugatoroszország mozgalmáiban.

Üj ez az ukrán államgondolat? Az ukrán nacionalizmus hívei, írók és történettudósok azt állítják, hogy egyáltalában nem új, hanem egy nagyon régi folytonosságra támaszkodhatik és csupán ősi hagyományok felújítását követeli modern formában. Moszkva tiltakozott ez ellen; hogyne, hiszen az ukránok azt állították, hogy az „első“ Oroszország, a kievi nagyfejedelemség nem volt „orosz“ állam, hanem „ukrán“ hatalmi alakulás és Oroszország állami, nemzeti nevét tulajdonképpen az ukránoknak köszönheti; őtőlük ered a „Rusj“ név és az ukránok hozták az egész orosz tájat először kapcsolatba Nyugat- és Déleuropával, Lengyelországon s főképpen Bizáncon keresztül. Moszkvának, mondják, nincsen joga arra, hogy a Kievvvel való történelmi azonosságra és folytonosságra hivatkozzék, hiszen Kiev és a kievi nagyfejedelemség ukrán területen uralkodtak; a régi „Rusj“ lakóinak „ukrán“, „kisorosz“ nyelven kellett beszélniük; ukrán volt az első orosz történetíró. Nesztor s Moszkva csak jóval utóbb emelkedett fel, azután, hogy Kiev és öröksége végképpen elomlott a tatárok csapásai alatt. Moszkva viszont azt állította, hogy a kievi uralkodóházhoz való rokonságán kívül ő az örökösé az olyan lényeges ortodox vallási egységnek a patriarkátus áttelepítése által s miután Kiev széthullott, mégis Moszkva egyesítette az orosz földeket; Kiev nagyorosz örökségének nem a szeparatista ukránok az örökösei, hanem a moszkvai központi hatalom ..

Az ukránok még egyet állítanak. Ez azonban már a politikai „világnézet“ kérdése. A moszkvai cári hatalom a 19-ik században a reakció, az autokrácia és a merev bizánci hagyomány fenntartója volt. Az ukránok ezzel szemben szinte kivétel nélkül — helyzetük is ezt követelte — a szabadság pártjához tartoztak. A történelmi jogok vitatásánál az ukránok az autokrata és zsarnoki Moszkvának szemére hányták, hogy hiszen egész magatartása ellenkezik a régi orosz hagyományokkal. Mert a régi, az igazi, az „első“ Oroszország, a kievi „Rusj“ a szabadság otthona volt; laza hűbéri kötöttségben állottak egymással az orosz területek és a déli Kiev nyugodtan hagyta, hogy az északi vagy nyugati tájak fejedelemségei, városállamai, mint pl. a híres Novgorod, a maguk útján fejlődjenek; az orosz-szláv lényeknek eleme volt a sza-

badság, a népgyűlés (vjecse), a dolgoknak közös megvitatása stb.. szóval mindaz a „demokratikus“ politikai kellék, melytől úgy irtóztott a cári uralom. Ennek a régi orosz szabadságnak, mondták az ukrán nacionalisták, az ukrán nép az örököse, mely, íme, most felújítja ezt a szabadság gondolatot, azzal, hogy odacsatla-kozik a nyugati Európa liberális, népi, nyelvi, nemzetállami esz-méihez és azok megvalósításának előhírnöke az orosz föld sötét viszonyai között.

Ez a szabadság gondolat kezdetben valóban lelkesítette az ukrán nacionalizmust. Később azonban helyet adott itt is, mint egyebütt, a nemzeti kizárólagosság merev követelményeinek. Az 1840-es években Galicia volt ezeknek a szabadság gondolatoknak az otthona. Az ukrán és a lengyel eszme ekkor még nem volt ellentétes egymással. Galicia az a föld, ahol Nagy Kázmér 14-ik századbeli hódítása óta szinte az egész régi kisorosz nemesség nemcsak hogy felvette a katolikus hitet, hanem teljesen ellengyelesc dett. A kisorosz nemesség a lengyel államalkotó nemesség része lett, s így tartotta fenn tovább jogát birtokaihoz, parasztjaihoz. A nemzeti eszme, a szabadság előharcosai e tájakon a lengyelek voltak. Hiszen ők viselték az orosz autokrácia elleni küzdelem összes nehézségeit. Az autokrácia, a nagyorosz moszkvai uralom elleni elkeseredésében tömegesen csatlakoztak ukránok a lengyelek ügyéhez. Ugyanekkor igen sok galíciai lengyel nemes újra felfedte családjá régi kisorosz eredetét. Nem voltak ritkák az ortodoxiára való áttérések sem. Még az 1918-as időkből is emlékezhetünk hasonló eseményekre. A szegény kisorosz parasztság sorsán való szánakozás, segítség sok humanista lengyel nemest és entellektüelt vitt az ukrán táborba. Más ukránok még szívesen igeneittek a lengyel államiságot, mivel abban a szabadság ügyének megvalósítását látták. Ukrán-lengyel viszonylatban így nem egyszer vagyunk tanúi analóg jelenségeknek, mint amilyenekkel Magyarországon is találkozunk régen. Ahogy nálunk a „Hungarus“ fogalma nemzetek fölötti összefoglalást jelentett, úgy volt ez itt a „Polonus“, „Polonia“ eszméjével. így találkozunk ily nemzeti-ségi vallomásokkal: „gente Ruthenus, natione Polonus“, stb., mi-kor a „gens“-ből, a „népből“ való egyén „nemzeti“ mivoltát a , lengyel állam gondolat határozta meg.

De a lengyel-ukrán összefogás csak rövid ideig tarthatott. És éppen Galicia ügyén bukott meg a további együttműködés. Évszázados történelmi jogaikra, „úri“ nemzet mivoltukra való hivatkozással a lengyelek teljes kizárólagossággal maguknak kö-vetelték Ausztriától Galicia igazgatását. A kisoroszokat a len-gyel vezető réteg továbbra is hajlandó volt tudattalan, néma pa-rasztnépnek tartani. Amellett a lengyelek azt is hitték, hogy aki a kisorosz parasztságból magasabb fokra emelkedik, annak szük-ségképpen lengyellé kell változnia. A lengyel-osztrák viszonyla-tok 1918-ig teli vannak azzal a lengyel törekvéssel, hogy Galicia ukrán népességét ellengyelesítsék. Ugyanekkor az állami integ-

rációra törekvő ukrán-kis orosz nacionalizmus is szívesen küszöbölte volna ki a lengyeleket Galíciából, ahol ezek mégis igen számosan laktak. Később is Galícia földje lett a lengyel-ukrán ellentétek küzdőtere. Hiszen a többi, orosz uralom alatt maradt ukrán-kis orosz föld, messze be egészen Kievig és Karkovig, szinte Moszkva küszöbéig öntudatlanul élt a nyomasztó orosz uralom alatt. A Szovjetunió, mely a szocializmus érdekében hajlott a nemzeti autonómiák rendszere felé, szívesen engedélyezett ugyan autonómiát az uralma alatt volt ukrán területeknek, de ugyanekkor veszedelmes „paraszi“ és „polgári“ terméknek tekintett minden ukrán nacionalizmust, mely a lengyel Galíciából mégis csak átszivárgót a határokon.

A galíciai probléma azért oly lényeges az ukrán-lengyel viszonylatokban, mert ez az a föld, ahol a két nép találkozik, együtt él, keveredik. Bonyolította még a problémát az is, hogy Galícia a 18-ik század vége óta 1918-ig osztrák uralom alatt állott. Már II. József rendszere óta állandó az érdeklődés a kis orosz parasztság iránt a bécsi politika köreiből. A kor emberbaráti eszméi arra sarkalják a felvilágosodott bécsi köröket, hogy a parasztság nyomorult helyzetén segítsenek a Habsburg-uralom ismert népjóléti módszereivel. Ezekkel az emberies rendszabályokkal, melyeknek Galíciában nem volt semmi nemzeti (lengyel-ellenes) jellegük, az osztrák politika maga ellen ingerli a lengyel nemességet, mely régi biztosított „szabadsága“ veszélyeztetését látja a parasztkérdés rendezésében. Ilymódon a különben teljes politikai és úri jogoknak örvendő galíciai lengyel nemesség a külföldi lengyel emigrációval sző kapcsolatokat. A lengyel probléma e belső fejlődése meg azt hozza magával, hogy az osztrák kormány nem idegenkedik az orosz kormánnyal való kapcsolatoktól a lengyel kérdés megfélézése érdekében. A kor szabadság-, áramlatait a lengyel nemesség a maga javára értelmezte. — ekkor még kizárólag a nemesség jelentette a „lengyel nemzetet“. Ez a régi szabadságai után sóvárgó nemesség még nem veszi észre, hogy a 19-ik század nemzeti és nemzetállami eszméi ugyanolyan mértékben hatottak a történelmi Lengyelország többi népeire is, mint ahogy feleszméltették a zsarnokság ellen a lengyeleket. S a történelmi örökségét teljesen elvesztett kis orosz népesség pár írója, vezetője most már a történelmi Nagy-Lengyel országnak Kievig, a Fekete-tengerig érő s visszavágyott, eszméi területe ellen fordítja a nemzetiségi gondolatot. A lengyelek viszakívánják történelmi nagyhatalmi állásukat; ugyanekkor meg az orosz és a lengyel területeken élő ukránok is a nemzeti elvre hivatkoznak, — nem éppen feltétlenül a történelmi és állami eszmére, de sokkal inkább a népi gondolatra, mely Lengyelország ellen Galíciában s a keleti területeken nekik kedvezett. íme, a nemzeti osztódás, atomizálódás folyamata itt is érvényesült; Lengyelország régen felosztott, de az eszméi Lengyelországot tovább osztották a népi-nemzeti elv alapján.. .

Ugyanekkor Ausztria nem akarhatta azt, hogy kizárólagosan kisorosz földdé változzék vissza Galícia. Ausztria ügyesen játszott az itteni nemzetiségi erőkkal. Már 1848-ban tanúi vagyunk e megdőböntő és fölényes politikai játéknak. A reakciót bevezető kremsieri országgyűlésen az osztrák kormányzat elfogadja a „demokratikus“ elvet és erre Galíciából ennek jegyében ukrán parasztképviselőket vonultat fel, akiknek tömegével aztán rögtön leszavaztatja a „liberális“ csehek, még inkább a szabadságszémével veszedelmesen kacérkodó lengyelek összes törekvéseit ... Vagyis felvonultatta Ausztria a renitens galíciai lengyel nemesség ellen a paraszti felemelkedés veszélyes árnyait, mintegy emlékeztetőül, hogy hiszen Galícia a rettenetes parasztlázadásoknak, nemesség elleni felkeléseknek valósággal „klasszikus * földje...

Az osztrák kormány ismeri ezeket a viszonyokat s e szociális nyomatékkal kényszeríti a lengyel nemességet az együttműködésre, mely aztán fenn is állott 1918-ig. Ekkor is a parasztkérdés volt az ukrán probléma sarkköve. Az orosz-ukrán területeket megszálló német és osztrák-magyar csapatok vezetői akkor még nem értették e kérdés lényegét. A központi hatalmak akár a cári, akár a bolsevista Oroszország ellen külön Ukrajnát akartak és ezt fel is állították. De a nyugati front összeomlott és a bolsevikiek bevonulhattak az ellenálló Ukrajnába is. Mivel vonultak be? A szociális probléma megoldásának ígéretével. A központi hatalmak ottani vezetői ugyanis az ukrainai nagybirtok oldalára állottak, a parasztság viszont a szociális viszonyok tisztázását követelte. Ez az ellentét véget vetett az oroszországi ukrán nacionalizmusnak, mely ismét csak a lengyel, tehát a volt osztrák-galíciai területeken élt tovább. A bolsevikiek nyugodtan mondhatták az ukrán népnek, hogy a lengyelországi eredetű ukrán nacionalizmus „polgári“ tennék és a szociális igazságtalansággal azonos. Ugyanekkor viszont — mily paradoxon! — a lengyelországi ukrán nacionalisták voltak a szociálisak, a demokraták és a reformerek a lengyel nagybirtoknak ezeken a keleti területeken nem is érintett, mereven fenntartott rendszerével szemben. Az „államfenntartó elem“ ezeken a keletlengyelországi területeken a nagy ukrán paraszttömegek között a lengyel arisztokrácia és nagybirtokosság; a nemzeti ellentét itt egyben szociális ellentét is jelentett: ez a szociális feszültség meg ismét hozzájárult a lengyelek újabb tragédiájához, ahhoz, hogy 1939. őszén a Szovjetunió olyan simán vehette birtokába ezeket a keletlengyelországi ukrán területeket, — most már az összes ukránok egyesítésének jogcímén, amit különben 1940-ben Romániával szemben is felhasznált a bukovinai és beszarábiai kérdés megoldásánál...

Visszatérve előbbi kiindulásunkhoz: nézzük, mint játszott Ausztria a galíciai kisorosz problémával? Ausztria egészen 1918-ig felhasználta a „demokratikus“ jellegű ukrán-kisorosz mozgalmat a lengyelek „nemesi“ nacionalizmusa és szabadság-

törekvései ellen, anélkül azonban, hogy teljesen szakított volna a lengyelekkel. Osztrák kedvezményezés védelmével virultak fel Galíciában az ukrán irodalmi társaságok, könyvnyomdák, tudományos intézetek, utóbb gazdasági és politikai szervezetek. Az ukrán nyelv külön jellegzetessége ezekben a fészkekben öltött végleges formát, ahogy aztán fellépett előbb a lengyelek, utóbb meg az oroszok ellen. Ami a vallási kérdést illeti, akármilyen nagy is volt a lengyel katolikusok és a kisorosz görögkatolikusok ellentéte, Ausztria szívesen pártolta a görögkatolikusokat, mivel velük csinált politikát az orosz ortodoxia ellen s a galíciai görögkatolikusokkal ellensúlyozta az erős moszkvai vallási propagandát, melyről tudjuk, hogy áterjedt Magyarország erdőkárpáti részére is. Ausztriának nagy szüksége volt a kisoroszokra Oroszországgal szemben. Minden alkalommal felelevenítette az osztrák politika Moszkva nem közönséges bosszúságára, az ukrán-kisorosz probléma megoldásának árnyait s külpolitikai helyzetekben is sokszor zsarolta Moszkva túlzott igényeit általa. Moszkvának állandóan tartania kellett a galíciai ukrán központoktól, ahogy később Lengyelország is szívesen vette igénybe nem egy esetben a Szovjetunió ellen az ukrán-lengyel együttműködés mérész terveit, amint ezt világosan láttuk Pilsudski koncepcióiban. A régi galíciai osztrák uralom során így került sor arra a rendkívül érdekes és kényes helyzetre, hogy a megnövesztett ukrán politikai egényekkel szemben a lengyel nemzeti párt — az úgynevezett „nagyorosz párttal“ működött együtt a galíciai tartománygyűléseken. Hiszen a kisoroszok maguk sem voltak egységesekek az ukrán gondolatban; mindenkor jelentős volt közöttük az úgynevezett „nagyorosz párt“, mely az osztatlan orosz népi és nyelvi egységet hangoztatta és Moszkvától nyerte irányítását Ausztria galíciai politikájának ellenében.

Külön fejezete lenne az ukrán probléma történetének Csehszlovákia szerepe. A csehszlovák politika, mely mindenkor szoros együttműködésre törekedett a Szovjetunióval, szívesen használta fel az ukránokat. Nem éppen Oroszország ellen, mint Ausztria tette volt, hanem inkább Lengyelország sakkbantartására. Sőt egy pillanatig talán a magyar kérdés megoldásánál is ott kísértett volna az ukrán-csehszlovák együttműködés, hogyha fennállott volna az a hatalmas, nagy L'kra.ina. mely Karkovról és a Kaukázustól a Tiszáig vállalta volna a nyugatra vigyázó cseh szlovák külpolitika támogatását a Kárpátok medencéjében. Ez a csehszlovák-ukrán koncepció egészen 1939-ig szerepelt a kelet-középeurópai politikában.

Egészen napjaink kérdése az a magatartás, ahogy Németország figyelni és formálja az ukrán ügyet. Erre itt nem térhetünk ki; a nagy orosz háború még nem hozott tisztázódást a sokat emlegetett ukrán nemzeti kérdésben. A Kelet-Éropa felé tekintő Németország kezdettől fogva figyelte az ukrán mozgalmakat.

Nyilván voltak olyan ukrán csoportok is, melyek a csehszlovák koncepció helyett a németekkel való együttműködés hívei voltak. A német külpolitika, ezt már jól tudjuk, a lengyelekkel való egyezkedések, majd háború tanulságaiból szintén számításaiba vette az ukrán kérdés felhasználását, amire jó alkalmat adott a lengyel állam ukránellenes kisebbségi, vallási és gazdasági politikája. A lengyel háború idején Németország úgy lépett itt fel, mint az ukrán nemzetiség védője. A mai lengyel főkormányzó-ságban a dolgok természetének megfelelően a német hatóságok élénk és szíves együttműködést tartanak fenn az ukránok nemzeti és vallási szervezeteivel; számos beszámolót olvasunk róla, milyen lojalitással viseltetnek a görög-katolikus és ortodox egyházak a német vezetők iránt s tudjuk, milyen nagy pártfogásban részesülnek az ukrán népiség és irodalom különféle megnyilatkozásai. A lengyelországi igazgatás itt régi örökséget újít fel, mint ahogy Németország nem is titkolja, hogy szívesen átvállalja az öreg Ausztria hagyatékának azt a részét, melyet áthatott a németiség nagy keleti missziójának öntudata. .

Gogolák Lajos dr.

Az ukrán probléma irodalmából.

Az ukrán kérdés legalaposabb történeti feldolgozását Michael Hruszovszkij, a leMBERGI egyetem tanára adta többkötetes nagy. ukránnyelvű művében, mely még az 1914—18-as világháború előtt jelent meg; 1916-ban látott napvilágot Lembergben e munka alapos német összefoglalása: „Geschichte der Ukraine“ (csak egy kötet jelent meg). Általános összefoglalást ad Stefan Rudnickij füzete: „Ukraina und die Ukrainer“. Wien, 1914. Az ukrán kérdésre vonatkozó európai irodalom hatalmas bibliográfiai összefoglalása: Klic Borschak: „L'Ukraine dans la Littérature de l'Europe occidentale“. Paris. 1935. (A kötet eredetileg a „Le Monde Slave“-ban megjelent bibliográfiai cikkekből készült különnyomatok összegyűjtéséből keletkezett.) Részleteiben és egészében alapvető tanulmánygyűjtemény: „Abhandlungen des ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Berlin“. — Leipzig. I—III., 1927.1929. 1931. Hasonlóképpen alapvető tudományos tanulmányok összefoglalása a „Deutschum und Ausland“ sorozatban megjelent kötet: „Das Geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart“. Münster in W., 1950., herausgegeben von L'niversitätsdozent Dr. V. Zalozieckij, Mai német szempontok'szerinti ismertetést ad: Michael Tsouloukidse: „Die Ukraine“ (a „Weltgeschehen“ sorozatban) Leipzig. Az ukrán szellemi élet kezdeteire világít vá: Dr. Dornet Oljancyn: „Hrihorij Skovoroda. 1722—1794. Der ukrainische Philosoph des XVIII. Jahrhunderts und seine geistig-kulturelle Umwelt.“ Berlin-Königsberg. 1928. (Osteuropäische Forschungen.) Az orosz-ukrán egyházak és a katolikus unió kérdéséről: Szánta y — Széna án István: „A pápaság az orosz orthodoxia tükrében.“ Miskolc. 1938. Az oroszországi népek nemzeti ébredésének folyamatát leírja: Kar! Ti ander: „Das Erwachen Ost-Europas. Die Nutionalitätenbewegung in Russland und der Weltkrieg“. Wien—Leipzig, 1934. A lengyel-ukrán politikai eszmék találkozásáról és szétválásáról szól többek között: W. Feldmann: „Geschichte der politischen Ideen in Polen seit dessen Teilungen (1795—1914)“, München—Berlin, 1917. Az új Lengyelország oroszellenes ukrán politikáját ismerteti (erősen németbarát szempontok szerint): Wladislav .8 t u d n i c k i : „Polen im politischen System Europas.“ Berlin, 1936.